

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

22387

396

2-45

1891

396
245

Մ-ար, Լր-գրի ԵՖ-գր-Մ-տն

№ 53 «Ազիթ» եւ «Տարազ» հանդէս. հրատարակութիւն № 53

246

11/17
126

ՅԱՐ. ՂԱՐԱԳԵՕԶԵԱՆՑ

**ԿՆՈՋ ԿՈՉՈՒՄԸ ԵՒ ԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՀԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ**

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

ՏՊԱՐԱՆ «ԱՐՕՐ» Տ. ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ

ԳՕԻՉՂԱՆ պր. Է. ԿԱՐԻՍՏԱՅԻՆ. ՎՈՂ, ՍԵՎԻԿԱ:

1891

2010

396
245

№ 53 «Աղբիւր» եւ «Տարազ» հանդէս. հրատարակութիւն № 53

ՅԱՐ. ՂԱՐԱԳԵՕՁԵԱՆՅ

300
1469-ՂԱ

**ԿՆՈՋ ԿՈՉՈՒՄԸ ԵՒ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ**

15728-58 (19116)

32090-4. h.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տղարն «ԱՐՈՒ» Տ. ՆԱԶԱՐԻԱՆԻ

ԳՕԳՆԸ ԿՐ. ԵՍ ԿԱՐԻՆՈՒԿ. ԳԻՐԸ, ԿԱՅԻՆԻՑ:

1891

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆԱԿ

2002

Дозв. Цена. Тлѣнсь, 2 сентября 1891 года
Тип. Ароръ Т. Я. Назарьянъ ут. Гол. пр. и Бар. ул.

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Մենք կնոջ կոչման մասին խօսելով հասարակութեան մէջ՝ յաւակնութիւն չենք ունեցել նրա ընդարձակ նշանակութեան վերաբերմամբ լիովին գաղափար տալու, քանի որ դա ներկայ յառաջադիմող ազգերի քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ կարելի է ասել՝ մի առանձին գրականութիւն է կազմուծ. այլ նա, իբրև ամենանուրբ մտաւոր ընդունակութիւններէ, երևակայութեան տէր անհատ, եթէ կամենայ, փոխանակ անգործունէութեան մատուցելու ընտանեկան նեղ պատերուծ, որպէս խաղալիք, կարող է ազգութեան գաղափարի բարգաւաճմանը և լուսաւորութեան գլխաւոր կարապետը լինել: Ուստի, այս դէպքում մենք կարիք չենք ունեցել երկար խօսել կնոջ շատ բարեմասնութիւններէ ու պաշտօնակատարութեանց մասին հասարակական կեանքիւմ, որովհետև եթէ նա բարձր ընդունակութիւններով օժտւած անհատ է, ուրեմն պիտի ունենայ նաև դէպի հասարակութիւնը կամ ազգը որոշ պարտականութիւններ և իրաւունք, այլապէս նրա գոյութիւնը համայնքի մէջ միակողմանի կը լինէր, որի հետևանքն է անգործունէութիւնը ու յետամնացութիւնը շատ բաներու: Եթէ հաշտւենք այն մտքի հետ, որ մարդկութեան մտաւոր և բարոյական յառաջադիմութիւնը կախած է տեսակ տեսակ ազգութիւնների նոյնանման զարգացման յառաջադիմութիւնից, նրա ազատութիւնը կախած է ազգերի ազատութիւնից, այն ժամանակ և կը որոշի կնոջ գաղափարական կոչումն ու պարտականութիւնը դէպի հասարակութիւնը, նրա համահաւասար

իրաւունքները ազգի կեանքի բոլոր շրջաններում. որովհետեւ կինը այս դէպքում, կարելի է ասել, նեցուկ կարող է համարուել նրա առաջադիմութեան համար: Ներկայումս թէ Արեւմտեան և Արևելեան Եւրոպայում զգացել են, որ կանանց կրթութեան սիստեման այնքան համապատասխան չէ իրական կեանքի պահանջներին. այդ ուղղութեամբ բազմաճանաչ են միմիայն օրգանիզմով թոյլ, նեարդերը զլատուած, արիւնաստիւար, նիշար, նեղ կօրսէտի տակ շնչած դժգոյն անհատներ, որոնք այդպիսի Ֆիզիքական թոյլ կազմութեամբ պակաս բացասական ազդեցութիւն չեն թողնի իրանց յետագայ սերունդներին թէ Ֆիզիքական և թէ մտաւոր կեանքի վրայ:

Այժմս ձգտում են կանանց կրթութեանը տալ ավելի բնական ու տնտեսական կեանքի անհրաժեշտ պահանջներին համապատասխան բնաւորութիւն, որով ընդարձակուած է նրա իրաւունքների, պարտականութեան, ձայնի, անկեղծ պատւի ու ցեղի սահմանները, որեց կախուած է նաև նրա ազատ ու աղնիւ քաղաքացուհի լինելը: Կրնն այն ժամանակ կարող է իրան ազատ անհատ համարել, երբ իր ձեռքի հալալ աշխատանքովն է ապրում, որը տալիս է նրան ինքնուրոյնութիւն թէ ընտանիքի մթնոլորտում և թէ հասարակական շրջանում: Հէնց նրա կոչումը ազգութեան մէջ նորանումն է կայանում, որ նա իբրև դաստիարակչուհի, կրթէ, լուսաւորէ իր ժամանակակից սերնդին կեանքի պահանջների համապատասխան, մասնակից լինի ազգի ցաւերին և ուրախութեանը, նրա լացին ու կոծին, այլ ոչ թէ միւսին իրա նեղ առանձնասենեակի մէջ հեղձուի և ոչ մի իղեալ չունենայ ինչպէս գիտակցութիւնից զուրկ անհատ: Նոյն իսկ ազգութիւն կոչուած հասկացողութիւնը ու նրա գաղափարը չի կարելի շրջանակի մէջ դնել կամ արշնով չափել, իբրև նշան մի յայտնի ժամանակաշրջանի, քաղաքակր-

թութեան, պատմական պարբերութեան և այլն և այլն, այլ նա մի մարդկային խմբի իդէալական դրօշակ է, որի վրայ նայելով իր ժամանակակից ազգութիւն կազմող անհատները, այն է՝ թէ կինը և թէ տղամարդը ցանկանում են ապրել, յառաջադիմել միասին, թէ մտաւորապէս և թէ բարոյապէս ու գոյութեան իրաւունք ունենալ իբրև ինքնաձանձաչ գիտակցող հեռատես անհատներ, յառաջ բերելով իրանց այսպէս ասած *raison d'être*-ը մարդկութեան անաչառ դատաստանում:

Մենք այս փոքրիկ աշխատութեան մէջ մասնաւորապէս նաև հայ կանանց մի որոշ սալօճական դասակարգի վրայ խօսելով, միտք չենք ունեցել ամենևին կարծել թէ այդ տեսակին պատկանող բոլոր կանայք անհոգ են դէպի ազգային շահերը, այլ ընդհակառակը՝ կան շատ և շատ համակրելի ուղղութեամբ ժամանակակից ազգի պահանջների ու կեանքի հայ օրիորդներ ու կանայք, որոնք գիտեն նրա սրբութիւնները յարգել, այն է՝ լեզուն, գրականութիւնը, աշխարհագրութիւնը, կրօնը, աւանդութիւնները և այլն և այլն: Սակայն և այնպէս, մենք չաւանդութիւն չունենք մտածելու, որ մեր այս փոքրիկ աշխատութիւնը գերծ լինի պակասութիւններից թերևս և առաքելոյնք նաև լինին մի քանի կէտերի նկատմամբ:

Յ. ՂԱՐԱՅԾՕՉԵԱՆ

հանուր մտաւոր կեանքի, որն այդպիսի իրաւունքներէց զուրկ անհատներէց է բաղկացած: Եթէ նա ձգտում է իր ուսումնական ֆորմուլայով նրանց կենցաղալարութեան եղանակը կամ ձևը կարճել, նեղել, իսկ իրանը ընդարձակել, ենթադրելով, որ աշխարհս մտաւոր հզօրին է պատկանում, բայց չէ՞ որ մի այդպիսի միակողմանի կամ բընազանցօրէն (метафизиче) երեակաչօղը ի չարք է գործ դնում իր մարդկային արժանաւորութիւնները: Կենցաղաւարական բազմութիւ եղանակներէց ամենասարսափելին, որ կենդանաբանական կեանքի անմիջական շարունակութիւնն է կազմում, այդ մտաւոր աղբատութիւնն է:

Ամենքը մեզանից խոստովանում են, որ այսօր մեր կեանքի մէջ եթէ զազրալի երևոյթներ կան, այն է՝ ԹԵՆՏԱՍՈՒԹԻՒՆ, ատերութիւն, խարդաւանանքներ (интрига), անհամաձայնութիւններ, անհամերաշխութիւն և այլն և այլն, դրանք բոլորը պէտք է վերագրել ժողովրդի մտաւոր աղբատութեանը: Նոյն իսկ ոճրագործութիւն ասած բանը, որ գօլութիւն ունի մարդկային կենդանական զարգացման մի որոշ ֆազիսից կամ աստիճանից սկսած՝ հետեւանք է իր բերտ կերպարանքով ամբօխի մտաւոր աղբատութեան *:

Սակայն՝ դա այնպիսի մի ճշմարտութիւն է, որ ամեն մի հասարակ մահկանացին յայտնի պիտի լինի, եթէ նրա խիղճ ասած բանը միշտ արթուն է և որն ապրում է մտաւոր կեանքով, ուստի զբա վրայ կանգ առնել մենք այս դէպքում անտեղի ենք համարում: Բայց

* Այն նեղ ուսումնականը կամ մասնագէտը, որն ապրում է ամբօխի մտաւոր կարողութեան ու իրաւունքների էքսպլուատացիայով (эксплуатация), սակայն՝ նա նա ամբօխին է պատկանում, ուրեմն և՛ զարմեայ մտաւոր աղբատ, թէ և՛ մի քանի ֆորմուլաներ ունի գլխին երկնքի աստղերն իջեցնելու և՛ նրանց անկիւնները չափելու նամար:

Ընչ անհատական տարերքներէց է բաղկացած ժողովուրդ կոչւած հասկացողութիւնը: Մենք կարծում ենք, այնքան ղժւարին հարց չէ լուծելու համար, ի հարկէ տղամարդուց և կնոջից կամ միևնոյն է՝ կնոջից ու տղամարդուց: Եթէ այդ հայեցողածքը կարելի է գործադրել մի ժողովրդի համար, նոյնը կարելի է ասել և մի ազգի կամ հասարակութեան համար, ուրեմն՝ և ամբողջ մարդկութեան նկատմամբ. որովհետև վերջինս՝ այն է, մարդկութիւնը բաղկացած է տեսակ տեսակ ազգութիւններից ու զանազան ժողովուրդներից: Իսկ ինչո՞ւմ է կայանում մարդկութեան մտաւոր ու բարոյական յառաջադիմութիւնը, նրանիւթական բարօր ու խաղաղ քաղաքակրթական վիճակը. պարզ բան է՝ տեսակ տեսակ ազգութիւնների մտաւոր ու բարոյական հզօր յառաջադիմութիւնից, որբան շատ է զարգացած կուլտուրապէս մի ազգ կամ նոյն է, թէ մարդկութեան մի յառաջադիմական խումբ՝ այնքան աւելի առաջ է ընթանում մարդկային ցեղը իր ընդարձակ քաղաքակրթութեան լայնածաւալ հանդիսում և աւելի մօտ է լինում իր բարձր իդէալին հասնելու. ուրեմն նոյն է՝ թէ ազգութեան բարօր վիճակը մարդկութեան բարօր վիճակն է, նրա ազատութիւնը նոյն մարդկութեան ազատութիւնն է: Բայց կայ այսօր այնպիսի մի անհատ, որ արգել յաւիթ լինի, չըցանկայ մարդկային ցեղի յառաջադիմութիւնը, կենդանիներից ու զազաններից զանազանելու համար, նրա բարօր վիճակը, ազատութիւնը, թէ բարոյական և թէ նիւթական մտքով վեր առած:

Ներկայ դարուս վերջին շրջանում, այն է՝ 19 դարու վերջին տարիներում ամենանշանաւոր հրաշալիքներից կամ գիւտերից մէկն էլ այն եղաւ մարդարանութեան (антропология) և պատմութեան մէջ, որ որբան ազգութիւնները շատ լինին և զարգացած քաղաքակր-

Թուօթեան մէջ՝ այնքան ամբողջ մարդկութիւնը յառաջադիմական կը լինի իւր մտաւոր ու բարոյական կեանքում: Այդ տէօրեան կամ տեսութիւնը այնպիսի ճշմարտութիւն է դառել, որի մասին մինչև անգամ բարձրամիտ քաղաքագէտներն էլ անգամ չեն տարակուսի: Մի ազգ՝ որքան իւր անհատների մէջ համերաշխութիւն է մտցնում ու խաղաղ յառաջդիմական կուլտուրայի վրայ է դնում իւր գործերը՝ այնքան նա զօրեղ կը լինի. սակայն ազգերի մտաւոր զարգացումից ու յառաջդիմութիւնից կախած է նրանց զօրեղութիւնը ու յաղթանակի փառքը: Գոքա այնպիսի ճշմարտութիւններ են մարդկային պատմութեան զարգացման մէջ, որ նուրբ քաղաքականութեան մենաօրններն էլ երբէք չեն կասկածի. որովհետև ինչ որ բնութեան օրէնքն է ստեղծում, զարգացնում, պատուաստում համաձայն իւր բնական յատուկ պահանջներին անաչառ ու անսխալ բռնաւորութեամբ, խորամանկ քաղաքագէտն անզօր է լինում այս դէպքում այդ բնական կամ մարդաբանական օրէնքի ստեղծւածը, շինածը ոչնչացնել, քանդել ու նշրա բեկորները վրայ խունկ ծխել: Այսօր Սերուպայի Աքպեան լեռները մէջ քարանձաւներում ու ձորերում, խորշերում ու լեռնային ճիւղներում, նրա բազմաթիւ լեռնախումբերը ստորոտներում, լանջերում ու մինչև իսկ գազաթներում զանազան ազգութիւններ են գտնուում և բնութեան թագաւոր դառել. չիշեալ լեռաների կենտրոնական մասում, որտեղ կարելի է ասել՝ լեռնոտաշայտանի բարձրավանդակի նման մի մարզի չափ տեղ է կազմում և որը կոչում է Զւլիցերիայ՝ ապրում են մարդկութեան մտաւորապէս ամենայառաջադէմ, իբրև մի հարապատ ու անկեղծ բնտանիքի անդամներ, չորս տեսակ ազգութիւններ. Փրանսիացիք, իտալացիք, գերմանացիք և հոլանդացի գաղթականներ:

Նրանցից իւրաքանչիւրն ունի իւր լեզուն, իւր կրօնը՝ գրականութիւնը, ազգային ասանդութիւններն ու սովորութիւնը: Սակայն՝ այստեղից պիտի մակարեբել այն՝ որ երկրազնդի ամեն մի կէտը ստեղծում, գոյացնում է իւր անհատներն, իւր որդոցը՝ իւր բնական պայմաններին համապատասխան, այն է՝ տեղագրել, կլիմայի, օդի, բոյսերի, կենդանիները և ուրիշ շատ տեսակ տեսակ հասարակական կեանքի կազմակերպութիւնները, այնպէս որ երկրագնդի ամեն մի երկրամասը իւր տեղական որդոցը ստեղծելով կնքում է իւր սեփական դրոշմով:

Ահա դրանցից է, որ այսօր, 19-րդ դարում մարդկութեան քաղաքակրթութեան ու կուլտուրայի յառաջադիմութեան դրօշակը Զվիցերիայի ձեռքին է ծածանում. նրա վրայ է դրոշմւած «մտաւոր արագ յառաջադիմութիւն» կոչւած խորագիրը. ինչպէս վերևը յաշեցինք, համաձայն մարդաբանական օրէնքների, այսօր ազգութիւնները զարգացումը մարդկութեան կեանքում այնքան անհրաժեշտ է, որքան կարևոր է նա և մի երկրի կամ թագաւորութեան հողը բաժանել իւր բնակիչները, երկրագործ դասակարգի մէջ համահասակերպով, այնպէս որ իբրև անշարժ սեփականութիւն կարողանան բնակիչները, այդ տէրութիւնը կազմող անհատները օգուտ քաղել և որպէս զի նրանք մշակեն իրանց կտոր կտոր հողերը, ինչպէս հարկն է, ամենայն հաւատարմութեամբ ու համապատասխան երկրագործական գիտութիւններով: Այս դէպքում սարգ բան է, որ իւրաքանչիւրը կաշխատի իւր կտոր հողն աւելի լաւ մշակել, ուրիմն և տէրութեան համար էլ օգտաւէտ դառնալ:

Այսօր Անգլիայում, (Նրլանդիտյում գլխաւորապէս)՝ Սակսոնիայում, Ռէյն գետի միջին և ստորին հարթութիւններում ու Բաւարիայում երկրագործութիւնը և նրա դրական արդիւնքը տեղական ազգաբնակչութիւնների հա-

մար այնքան զարգացած է, որ երբէք չի կարելի տեսնել Պրուսիայի Արևելեան մասերում, ուր թագաւորում է հողային տիրապետութեան անկենդան միակերպութիւնը, և ուր բացի անօդուս եղէգնից ու ճահճային գանձազան անսխտբ բոյսերից՝ ոչինչ չի աճում: Այսօր Անգլիայում „հողային համայնք“ կոչւած սիստեմը այնքան է բարգաւաճած ու զարգացած, որ այդ սիստեմի սկզբունքը իբրև մի անհերքելի ճշմարտութիւն մինչև անգամ ամենախիտ տօրիները (պահպանողականները) կամ բարձրամիտ լողերը չեն տարակուսի այդ արդարութեան մէջ և շտապում են ազգայնութեան կամ կրտոր-կտոր կերպարանք տալու իրանց հողերին՝ բաժանելով հաւասարապէս երկրագործ դասակարգի մէջ՝ լաւ հասկանալով, որ ամեն մի ընտանիք այս դէպքում աւելի լաւ կըմշակի իր բոժինը, քան այն ժամանակ՝ երբ այդ հողերը գտնւէին մի մարդու իշխանութեան տակ. այն է՝ երբ նոքա միասնակ կերպարանք ստանալին ու բարձի թողի արած լինէին միայն խոտ բուսցնելու համար: Ուստի, վերոյիշեալ եղանակով կարելի է բացատրել և ազգութեան զաղափարի զարգանալու օգուտը: Որքան ազգութիւնները ջոկ-ջոկ և իրանց բնական պայմաններէ մէջ են զարգանում, այնքան նրանք յառաջադիմողական են լինում և մարդկութեան մտաւոր շարժմանը զարկ տալիս Բացի այդ ազգութեան զարգացումը էլի ի՞նչ ամենազբախտաբար պայմաններէ է կախած, գուցէ հայ ընթերցողը հարց դարձացնէ: Մի ազգութեան զարգացումը ու նրա քաղաքակրթութիւնը կախած է բացի տեղակապայմաններէց, որոնք հարկաւ անհրաժեշտ են, այլ նաև նրա անհատներէց ու նրանց փոխադարձ ճշմարիտ անկեղծ չարաբերութիւններէց:

Ք Անհատ ասելով մենք հասկանում ենք ընդարձակ մտքով վեր առած այդ բառը. այն է թէ արամարդի և

թէ կնոջ նկատմամբ: Իրանք ազգութեան զաղափարի կամ իդէալի առաջ երկուսն էլ մի և նոյն համահաւասար իրաւունքներն են վայելում: Իւրաքանչիւրը նրանցից կարող է եթէ կամենայ այդ իդէալին դրօշակի ծածանմանը առիթ դառնալ: Ուստի, կինը նոյն բարոյական կատարելագործւած էակն է, ինչ որ տղամարդը իր բոլոր հոգեկան ընդունակութիւններով, կարողութիւնով ու մանրամասնութիւններով, իսկ եթէ լինում են այդ երկու անհատներէ մէջ ֆիզիքական ոյժերի տարբերութիւն՝ այդ արդէն կեանքի հանգամանքներին պիտի վերագրել: Ի հարկէ մի բուզուտուի կամ անանձնասենեակի մէջ ապրող կնոջ ոյժերը ոչ մի կերպով հաւասար չեն մի առոյգ, կոյտառ, անվեհեր գեղջկուհու ոյժերին, որ փոցիւր ձեռքն առաւօտից մինչև երեկոյ դաշտում ցորեն է դիզում իր մարդու հետ և կամ գութանի համար կերակուր պատրաստում ու արար տանում առաւօտեան լուսածէգին:

Սակայն, մենք մտնում ամենութեան մէջ չենք մտնի քանի որ այդպիսի փակտերը անթիւ, անհամար են զիւղացի կնոջ կեանքից. այլ կանցնենք կնոջ այն կոչմանը, որ մի ազգութեան մէջ մի և նոյն դերն ունի և որը պարտական է կատարելու ինչ որ տղամարդն է, որովհետև կինը նոյնպէս անհատ է, իբրև օրգանական մարմնիներէց ամենազբախտաբար, ամենախառնաբարձ ինչպէս և մարդը: Ապրելով հասարակութեան մէջ, կինը կեանք պիտի տայ համայնական զարգացմանը, և մտաւոր ընդունակութիւններին. իսկ այդ յատկութիւնները պիտի որոնել ազգի դրականութեան մէջ: Ամեն ազգի մէջ զբաղանութիւնը պարզ հայելի է նրա կեանքի բոլոր երևոյթներէ համար. նրա քաղաքակրթութեան վիճակը, նրա յառաջադիմութիւնը, նրա շեռտադիմութեան քայլերը, լացը, կոծը, տանջանքը և այլն, այդ բոլորը նոյն ազգի զբաղանութեան գոնազան շեր-

տերուժ պիտի որոնել և դրանք ամենքը կազմում են համայնութեան գոյութեան սիւնը։ Եւ որովհետեւ համայնութիւնը կազմուած է ընտանիքներէց կուրտուրապէս և մտաւոր յառաջադիմական մտքով վեր առած և ոչ թէ կենդանաբանական, իսկ ընտանիքի հիմնաքարն է կինը, որ դառնում է այս դէպքում համայնութեան գաղափարի հահար իբրև մի ծանրութեան կենտրոն, որովհետեւ այդ ծանրութեան կենտրոնի մտաւոր ու բարոյական ոյժերէց է կախուած և ազգի յառաջադիմութիւնը, նրա նիւթական միջոցների բարօրութիւնը, սերունդներին կանոնաւոր և մարդկութեան ու ժամանակի պահանջներին համապատասխանող իրօք դաստիարակութիւնը։ Սակայն, այստեղից կրճակաբերէ հայ ընթերցողը, որ կինը վրայ մեծ բարոյական ու անհատական պատասխանատուութիւն կայ համայնութեան ու հասարակական կարծիքի արդար դատաստանի առաջ։ Կինը երկու նշանակութիւն ունի մի ազգի բարոյական ու մտաւոր վիճակը որոշելու համար մարդկային միւս խմբերէց, այն է՝ կին կոչուած հասկացողութիւնը ընդհանուր կամ ընդարձակ մտքով վեր առած, իսկ երկրորդը կին բառի հասկացողութիւնը նեղ մտքով վերցրած, ուրիշ խօսքով, կին բառը իբրև գաղափարական հասկացողութիւն, որի մէջ ամփոփուած է նրա վեհ նշանակութիւնը, որպէս բարոյական անդամ հասարակական կեանքի, իսկ երկրորդ դէպքում կինը առարկայական մտքով ըմբռնած, որ ունի միմիայն մի պաշտօնակատարութիւն կենդանաբանական մտքով ընդունուած։ Առաջին նշանակութիւնը, այն է՝ իբրև գաղափարական անհատ հասարակութեան համար, վաղուց չէ որ նա ստացել է։ Թէև կին դարերում մարդկութեան պատմութեան որոշ շրջաններում Յունաց ու Հռոմայեցոց պատմութեան մէջ կանայք գեր են խաղացել մտաւոր յառաջադիմութեան և գլխաւորապէս քաղաքական շրջաններում, բայց ոչ

այնքան աչքի ընկնող, օրինակ Պերիկլէ կինը՝ Ասպազեան և ուրիշները։ Իսկապէս կինը այդ գաղափարական նշանակութեանը մեծ զարկ տուց առաջին անգամ Յրանսիան, որ համայնական գաղափարի զարգացման որորանը կարելի է անւանել, ուր բոլոր ազգերի աչքերը յառած այնտեղ են նայում իբրև մի կուրտուրայի առաջնորդող աստղի վրայ։ Յրանսիան առաջին անգամ բարձրացու ւ այն դրօշակը, որի վրայ գրած էր «կնոջ ազատութիւն» — „émancipation de femme“։ Այդ վեհ ըսկզբունքի երգողը եղաւ իր երկասիրութիւնները մէջ ժօրթձանդը։ Յետոյ նոյն վարդապետութիւնը կամ գաղափարը աւելի որոշ զարգացման կերպարանք ստացաւ Բուսրիայում, Սակոնիայում ու ընդհանրապէս Գերմանիայում։ Կնոջ մտաւոր յառաջադիմութեան զարգացման և նրա իրաւունքների համահաւասար լինելու շարունակողը ու պսակողը՝ դարձաւ Անգլիան, որ ապացուցեց կանանց համար բարձրագոյն ուսումնարաններ, ճեմարաններ, համալսարաններ ու մասնագիտական դպրոցներ բաց անելու։ Իսկ կնոջ կոչումը առարկայական մտքով վեր առած, մեծաւ մասամբ շատ նեղ է հասկացուած նրա նշանակութիւնը, այն է՝ աւելի կենդանաբանական հասկացողութեամբ, որի գիտակցութեան ծաւալը շատ նեղ է։ Թէև այս վերջինս, այսինքն կենդանաբանական հասկացողութիւնը, որ կրում է աւելի բնազդական բնաւորութիւն, ունի իր արմատական պատճառները բնախօսական նուրբ օրէնքների վրայ հիմնուած, որոնց մէջ մարդու գիտակցութիւնը շատ քիչ դեր է խաղում, այն էլ միակողմանի կերպով։ Բայց այդ օրէնքների անդրագարձական ծայրահեղ գործունէութիւնից նւատանում է կնոջ վեհ կոչումը ի վնաս նրա քաղաքացիական և մարդկային իրաւունքների, ուստի քաղաքակրթութիւնը իր բացարձակ նշանակութեամբ բացակայ է լինում այս

դէպքում, և այդպիսի մարդկային խմբերը համայնութիւն չեն կարող կազմել—բառի բուն նշանակութեամբ, որովհետեւ չի լինի նրանց մէջ ոչ սկզբունքի համերաշխութիւն և ոչ մի բարձր իդէալ, մտաւոր և հասարակական կեանքի, ինչպէս օրինակ մի քանի մահմեդական տէրութիւնները մէջ, այն է՝ Տաճկաստանի, Պարսկաստանի և նրանց խաժամուժային խաւերում, որտեղ կենը ոչինչ է, եթէ ոչ մի դործիք կամ առարկայ տղամարդիկները ձեռքին։

Ներկայումս Եւրոպայում և Հիւսիսային ու Հարաւային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում զիտնականները կենդ նշանակութիւնը կամ նրա կոչումը հասարակական կեանքի մէջ բաժանում են երեք տեսակի։ Ա. երբ տղամարդը վեր է կանգնած կենդից, նրան տիրում, իշխում է անսահման կերպով, ինչ խաղ ասեա կենդ հետ կարող է խաղալ, այնպէս որ կենը իւր բոլոր անհատական իրաւունքները զրկած կարելի է համարել։ Թէև նա ազրում է զանազան սայլոնների ու ոսկեայ վաճաղակները մէջ։ Այդ սկզբունքը Պետիմեստների * վարդապետութեանը

* Պետիմեստականութիւնը մի վարդապետութիւն է, որ իր սկիզբը առնում է բարոյ եւ շարք վարդապետութիւններից, այն է շարի կողմն է պահպանում։ Այդ երկու վարդապետութիւնները զարգացան նախ Արեւելքում Հայիա-պարսկական իրաւաւարակութեան շողի վայ՝ Որմզի ու Արճի սկզբունքների ազդեցութեան տակ, որոնք մի տեսակ երկու իւրաւ ճակատակ ձգւանք էին կազմում Արեւելքում Մազիզմ վարդապետութեանը, որը մի ամբողջութիւն էր կազմում։ Ապա այդ մազիզմը անցաւ Եւրոպա ներկայ ժամանակների դէմ բողոքող, քննող վարդապետութեանը ու որոշ մեւ ստացաւ նշանակաւոր բանաստեղծ Բայրոնի

մասամբ համապատասխան է, որի գլուխ պիտի համարել Գերմանիայի գիտնական Արտուր Ծօպէնհաուէրին։

Բ տեսակը, երբ կենը վեր է կանգնած տղամարդուց։ Այս դէպքում առարկայական տեսակէտից նայած կենոջ նշանակութեան վրայ, այն է՝ աւելի նեղ կենդանաբանական հասկացողութեամբ։ Այս տեսակի մէջ կենը դառնում է տղամարդի ձեռքին այսպէս ասած մի խամաճուկ, մի խաղալիք կարելի է ասել, բայց չաստուածուհու կերպարանքի տակ ծագուած, այնպէս որ տղամարդը ամեն օր նրա առաջ պատրաստ է խուճի ծխել ու նրա հաճոյքներին ինչպէս էլ որ լինի բաւարարութիւն տալ։ Ահն այսպիսի վիճակում կենը դառնում է մարդու համար իբրև մի կուռք, որը բոլորովին զուրկ է լինում մտաւոր յառաջդիմական կեանքից։ Նրա անհատական բոլոր գործունէութեան ու իդէալական կեանքի վեհ նպատակը սահմանափակում է և հեղձում իր առանձնատեսակում իսկ դրանից դուրս՝ դիմական հանդէսներում՝ խնձօքներում միայն։ Ուստի, այս դէպքում ևս կենը զուրկ է իր կոչումից գաղափարական մտքով վեր աւած, իբրև գլուխուրդ նեցուկ հասարակութեան և ազգութեան մէջ։ Նա ըստ քաղաքացիական տեսութեան մատնում է միանգամայն գիտակցութիւնից ու վեհ գաղափարից զուրկ անգործունէութեան, ուրեմն մեռելային ու սորիական կեանքի։ Սակայն, այդպիսի անգործունէութեան վիճակից ինչ հետեւանքներ են յառաջանում ազգութեան մէջ. կենոջ կերպարանք ստացած կուռքը դառնում է ազգութեան համար պատիժ, ցաւ նրա գլխին, որովհետեւ դրա նման

երկասիրութիւնների մէջ. իսկ յետոյ աւելի որոշ եւ լիովին կերպարանք ստացաւ Գերմանիայի երեւելի ու բնագիտական Արտուր Ծօպենհաուէրի գործերում։ Պետիմեստականութեան էութիւնը կայանում է նրանում, որ այնպիսի մի քանի քան չը կայ, բացասական կերպարանք տալով երկարում։

1003
1901
85-2251

կինը ինքնուրոյն սպրելու ընդունակութիւն չունի իբրև գիտակցող անհատ, իբրև քաղաքացուհի, քանի որ նա բոլոր իր օրգանիզմով, թոյլ անընդունակ արարած է գառնում: Նա ընդունակ չի լինում համեմատաբար իր կանացի ոյժին ու բնաւորութեանը՝ մի որ և է աշխատութեան, որով գոնէ կարողանար տղամարդի առօրեայ վստասակի մի որոշ մասը լրացնել, այլ ընդհակառակը, նա, այդ կենդանի խամաճուկը՝ ստիպում է իր տղամարդին հասարակութեան մէջ հարստահարել, անազնի միջոցներէ զիմեւ, որպէս զի վերջինս գումար ձեռք բերէ իր կուտքին աւելի լաւ ու շքեղ, փառաւոր հանգամանքների մէջ ղէկու, ոսկէ վանդակի մէջ պահելու իր չաստուածուհուն ու նրա շորքը գանազան անուշահոտութիւններով լցնելու: Այդպիսի մտաւոր կեանքից գուրկ կնոջ համար նշանակութիւն չունի, թէ իր տղամարդը շատերին կտոր հացից զրկեց, քաղցից սովամահ մեռցրեց աւազակութեան ու գողութեան առիթ տուաւ, բանտարկութեան ենթարկեց և այլն և այլն, քանի որ այդպիսի կանանց խիղճն ու հողին, հաւատն ու հասարակական կեանքի միտումը սպառաժ է դառնում մողայի ազդեցութեան տակ: Այնուհետև պարզ բան է, որ ստուշում է անհասուններն միջի եղած սերտ յարաբերութիւնը, թագաւորում է կեղծաւորութիւն, վերանում է անկեղծութիւնը, տիրում է անարդարութիւն ու նեղ «եսական» հաճոյքը, անհետանում է ճշմարտութիւն և քաղաքացիական պատիւն ու ազնւութիւնը, երևան է գալիս բռնակալութիւն, զօրանում է ժողովրդի աղքատ ու ստրկական վիճակը և որ ամենազլխաւորն է— ճրա մըտաւոր ու բարոյական անկումը: Ահա այսպիսի հանգամանքներում ուսումնարանների տւած կը թուութիւնը մանուկներին ու նրանց պատուաւոր քաղաքացի պատրաստելը նոյնն է, թէ մի կաթիլ ջուր անբարոյականութեան և սգիտութեան ովկիստի մէջ: Այս դէպքում կնոջ այդ

տեսակ վիճակը ոչ մի բանի նման չէ, նա միայն ընդունակ է լաւ ուտել, լաւ հագնել, կորսէտը ամուր ձգել, որը հետևանքները լինում են զանազան հոգեկան ու ճեարդային ցուեր ու ամբողջ օրը կառքից վեր չըգալ: Բայց մտաւոր կողմից ճրա գիտակցութեան ու զարգացման հօրեզօնը շատ ու շատ սահմանափակ է լինում. այն է՝ ամփոփում է ամենաշատը մի քանի բումաններով, որոնք հազիւ մատչելի են լինում ճրա ուղեղին և զարգացմանը: Այդպիսի կինը միշտ սպասում է, որ իր տղամարդը սուղակապատութիւններ կամ հաճոյակստութիւններ անէ, ներան փառաբանէ, գովէ, շողփորթէ. իսկ կինը այնքան անընդունակ, անհեռատես է լինում և ինքնաճանաչութիւնից գուրկ միամիտ էակ, որ փոխանակ իր անհատական ու մարդկային պատիւը պահպանելու և գնահատելու, ընդունում է տղամարդու բոլոր հաճոյակստութիւնները իբրև հարած լեղ և չի կարող հասկանալ, որ մարդի այդպիսի կոմպլիմենտները, կեղծաւորական, փառաբանական խօսքերով՝ խկապէս նա անպատուում է, արհամարհում է ճրա «ես»ը, իբրև գաղափարական անհատի, իբրև համահաւասար իրաւունքի ու ձայնի տէր անձի և քաղաքացուհու, որովհետև այս դէպքում, իրօք կինը ոչ թէ բարձր է կանգնած տղամարդուց, այլ շատ և շատ աստիճաններով ցած, իբրև ստրկուհի, մի խաղաղիք մարդու ձեռքին: Սակայն, այդպիսի հանգամանքներում դրա նման սալօնի կնոջ վիճակը նոյնն է, ինչ որ նեգրների վիճակը Աֆրիկայում, այսինքն քաղաքավարի կերպով աւելի վատ ստրկութիւն տղամարդի ձեռքի տակ. ուրեմն ուր է մնում կնոջ այն էմանսիպացիան կամ ազատութիւն ասած խօսքը: Տղամարդը օգուտ քաղելով այդպիսի կնոջ մտաւոր թուլութիւնից, որ չառաջացել է շուայութեան, գեղխութեան, միակողմանի հաճոյքի ազդեցութեան տակ, նրա վրայ նայում է իբրև մի ամենա-

Թանկագին զարդարանքի ու խաղալիքի վրայ իր տան մէջ: Այդ նոր մօդային համապատասխան վարուող ու հագնող, բայց մտաւոր իդէալից զուրկ ողորմելի էակը, ոչ մի լուրջ աշխատութեան մտաւոր ու բարոյական արգելքներն զնմաւորելու և յաղթահարելու ընդունակութիւն չի ունենալ:

Ուստի, այդպիսի կանայք, որոնք միայն ընդունակ են իրանց տղամարդկերանց համար կուռք դառնալու և չստուածուհի ու հրճւանքով սալօններում ամբողջ գիշերները պարելու ճշմարիտ հասարակական կեանքի նկատմամբ վատ օրինակ են դառնում ապագայ սերնդի կանանց համար, որոնք անշուշտ կ'այլասեռւին, կապականին (degenerer) այս ընթացքով. որովհետև նրանք մատնւած են լինում ինչպէս ասացինք մի տեսակ մտաւոր ու աշխատանքի անգործունէութեան, թէև կարողացել են իւրացնել նմանողութեամբ սալօնական կեղծ շարժմունքների սովորութիւնները, կարգերը, վարմունքը, խօսակցութեան տօնը, պարելու եղանակները, կավալերներն վրայ բռնանալը (КОРЕТСТВО) իրանց հաճոյքով և այլն: Իսկ այն ինչ նրանց տղամարդկիւր, ինչպէս նկատեցինք վերևում, հազարաւոր գիւղացիների ու հասարակ դասակարգի պատկանող մարդկանց տունը, տեղը, ընտանիքը քանդում, աւերում են, նրանց միանգամայն զրկելով իրանց օրւայ պարէնից, կապիտալների ու բուրժուազական կեանքի շնորհիւ: Սակայն, այս երկրորդ տեսակին, կամ դասակարգին պատկանող կանայքը, որոնք ընդունակ չեն իրանց աշխատութեամբ, ինչպէս մարդ գոյութիւն ունենալ հասարակական կեանքի մէջ, այլ միայն շնորհիւ իրանց կեղծ գեղարեւոտական գրացիաներն ու դէմքի թողած տպաւորութեան, կարելի է ասել՝ մի տեսակ պատարարօյններ են ազգութեան, հետևապէս և մարդկութեան համար, որովհետև այդպիսի անհասները մտաւոր

կեանքի ու ազգային քաղաքակրթութեան մէջ ոչ մի պաշտօնակատարութիւն չեն կարող ունենալ, բացի կենդանարանական հասկացողութեամբ վեր առած: Նա՛ այնպիսի անհատը չի կարող լրացուցիչ լինել տղամարդի առօրեան աշխատանքին, որից միայն կախած է կնոջ ինքնուրոյնութիւնը ու թասիբը իրրև պատուաւոր անհատի: Ընտանեկան ճշմարիտ դաստիարակութիւնը չանձնոււմ է, այս դէպքում զանազան բօնանների, գուլթերանտկանների և կասկածաւոր անձնաւորութեանց:

Գալով երրորդ տեսակին կամ կատեգորիային պատկանող կանանց, որոնք ոչ ցած են կանգնած տղամարդուց և ոչ էլ վեր, այլ հաւասար աստիճանի վրայ՝ իրրև մարդ, իրրև անհատ, պիտի ասենք, որ այդ կարգին պատկանող կնոջ վիճակը, կոչումը ու նշանակութիւնը հասարակական կեանքի և ազգութեան մէջ արդարութիւն է, օրինաւոր եւ մեծակ դրաւականն է նրա ճշմարիտ ազատութեան, էմանսիպացիայի ու ապագայ մտաւոր իրօք քաղաքակրթութեան զարգացման: Այս վերջին տեսակին պատկանող կինը կատարելապէս կամ լիովին տէր է իւր անձին, իւր պատւին ու ինքնուրոյնութեանը: Նա սպրում է հասարակութեան մէջ ոչ իրրև խաղալիկ, ոչ իրրև խամաճուկ, ոչ իրրև զւարճութեան աւարկայ, այլ իրրև իրաւունքի ու պարտաճանաչութեան տէր անհատ դէպի համայքը, իրրև ազգութեան գլխաւոր տարր ու հիմնաքար կողմող փրկարար էակ:

Սակայն, որտեղից է երևում այդպիսի կնոջ մարդավայելի վիճակը, ի՞նչ բաներումն են երևում նրա արժանաւոր անհատականութեանն ու ազգութեան շահերին նախանձախնդիլ շատկանիշները, նրա ինքնուրոյն ու անկախ վիճակը հասարակական կեանքում. կինը բացի մալը լինելուց ընտանեկան շրջանում, որի վրայ մեծ պատասխանատուութիւն կայ իր մանուկներին դաստիարակութեան, կրթութեան

ճկատմամբ, այլ նաև դառնում է իր ձեռքի, մտքի աշխատանքով տղամարդի դատած առօրեայ աշխատանքի մի մասը լրացնող: Ահա այս կէտում, այն է կնոջ ձեռքի հալալ աշխատանքի մէջն է կայանում նրա անկախութիւնը, ինքնուրոյնութիւնը թէ ընտանիքում և թէ հասարակական ու ազգային կեանքում. նրա անհատականութեան վսեմ սրտիւր, թասիւր, իրաւունքը, պարտականութիւնն ու պահանջը ազգի և հասարակութեան ճկատմամբ: Ինչո՞ւ, որովհետև նրա ձեռքի մաքուր աշխատանքի արգելենք դառնում է նրա անկախութեան ու կոչման վսեմութեան ծանրութեան կենտրոնը: Այս վիճակում նրա կեանքի գլխաւոր նախապայմանը կամ իղէալը այն չի լինի, թէ ինչպէս սիրտ կաքաւել, tout-անել ժողովարանում ВАРЬ-ի և РАДРИ-ի վերաբերմամբ, որոնց համար ամբողջ օրը, համարեա, իրան մտաւում է այդ սնուտի ու խաբուսիկի զգացման տակ, այլ հոգ է տանում, թէ ինչպէս իրան օրւայ թանկաւելն ժամերը սլտի դասաւորել տան աշխատանքի, որդոց ու աղջկների դաստիարակութեան և կրթութեան համար *:

* Կարող է գալ մի ժամանակ, երբ ամէն մի ազգի յետագայ սերունդները կը կրթւին, կը դաստիարակեն, ոչ թէ դասարանի կիսապաշտօնական շրջապատերի մէջ ու անբռն թանջամների արհաւիրքների տակ զարգանալով, այլ մտաւոր կրթութեանն ու դաստիարակութեանը տալ բոլորովն ընտանեկան կերպարանք, որը հիմնւած կը լինի անկեղծութեան, սիրտի և կրթւող անհատի զգացմանց ու ցանկութիւնների համապատասխանող առարկաների նետարբորութեան վրայ: Այդ միտիայն այն ժամանակ երբ մեր ապագայ միամիտ մայրերը ամենքը կատարեալապէս տիպար կը լինեն լաւ մանկավարժի, ուսուցչի ու ծննդաբան մասնագէտի բացի հանրակրթական գիտութիւններից: Ներկայումս ընտանեկան ծննդաբան կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը ներդաւալում շատ արագ կերպով զարգանում է շեշտարական հասարակապետութեան մէջ, և վստա ուսումնա-

Փարիզում կամ աւելի լաւ է վեր առնել Ֆրանսիայի Լիօն քաղաքում, որտեղ բազմաթիւ հազար ու մի տեսակ մետաքսեայ գործարաններ կան կանայք աշխատում են բացի ընտանեկան հոգսերից ու իրանց զաւակների կրթութիւնից, այլ նաև լիցեալ մետաքսեայ գործարանում, որտեղ միմիայն կանայք են աշխատում համայնական կերպով, ուղում են ասել, կանանց հասարակութիւն է: Այնտեղ ստացւում են ամեն տեսակ լրագիրներ ու ամսագիրներ, որոնք կարդացւում են հերթով խումբերի բաժանւած, իսկ միւսները լուծ են և միւսներն ժամանակ աշխատում իւրաքանչիւրը մի մեքենայի գլուխ կանգնած նկրթական արդիւնք մատակարարելով տղամարդու աշխատանքի կէսը, այնպէս որ այդպիսի ընտանիքի կինը օրւայ պարէնի լրացնող է դառնում, բացի ընտանեկան կանոնաւոր դաստիարակութիւնից, որ նրան է պատկանում: Նա աշխատում է առաւօտեան 7 ժամից կամ ութից սկսած մինչև 12 ժամը տանը, իսկ այնուհետև գրեւոր է գործարան, մի երկու ժամ էլ այնտեղ է պարապում, յետոյ գալիս է կրկին տուն իրա ոյժերին համապատասխան աշխատանք վեր առնելով իր հետ, որպէս զի տան մէջ ևս աշխատի ճաշից զինի: Հեռու չքանքում մեզանում, այն է Երևանեան և Շուշայ նահանգներում հայկանայք նոյնպէս աշխատում են մետաքսեայ գործարաններում, ինչպէս և Փրանսիացի կանայքը: Նատերը կան նաև, որ երբէք գործարան չեն յաճախում ամեն օր, այլ վեր են առնում գործարանից որոշ քանակութեամբ աշխատանք և շաբաթը մի անգամ գնում են այնտեղ աշխատական կամ դասարանական տւած գործընթացող ուսման, որով նստու այնտեղի մայրերը խորին կերպով համոզւած են, որ ուսումը կրթութիւնը, ոչ թէ նրա համար է, որ պատեստ տանել և այնպէս ապրել հասարակութեան մէջ, այլ նրա համար, որպէս զի շոջապատող բնութեան գաղտնիքներն իմանալ և ըստ այնմ յաթիւնակող լինել նրան:

խատանքի նիւթ վեր առնելու և առաջինն համար նիւթական վարձ տաճանալու, իսկ այդ աշխատանք բաժանողները և նրա համար վարձատրողները, բոլորը ի հարկէ կանայք են: Միով բանիւ, կինը այս դէպքում բոլորովին ինքնուրոյն, անկախ, հարազատ էակ ու մայր է դառնում ընտանիքի մէջ, ճշմարիտ դաստիարակչուհի որովհետև նա միևնոյն ժամանակ կրթում է իրան գաւակներին տեղական պահանջներին համապատասխան, քանի որ ինքն էլ լաւ կրթւած կին է: Բայց այս փաստից չբխտի մակարեբեւ, թէ Ներուպայում կամ Լիճում կանայք միմիայն մետաքսեայ գործարաններումն են աշխատանք գտնում: մենք այդ առաջ բերինք իբրև մասնաւոր աչքի ընկնող փաստ, որ կինը (եթէ ցանկանայ հասարակութիւնը) հասարակական ասպարեզում կարող է աշխատանք գտնել իր մտաւոր ու ֆիզիքական ոյժերի համապատասխան: Ասացինք մտաւոր ոյժերի համեմատ, այն, այժմս կանանց բարձր կրթութեան և նրանց համահասարակ իրաւունքների ու արտօնութեանց մասին, իբրև պատուաւոր քաղաքացուհի լուսաւորեալ աշխարհներում ոչ ոք չի կասկածի, դա արդէն մի անխուսափելի կարեւր է դառել լուսամիտ ազգերի կենցաղավարական և քաղաքակրթական շրջաններում:

Այսօր կին բժիշկները կին փաստարանները սկսած բրիտանական կղզիներից մինչև Նրանի բարձրավանդակը առանց ազգի ու կրօնի խտրութեան մարդկային սեռի հոգեկան ու ֆիզիքական տեսակ տեսակ ցաւերն են բուժում և հետևապէս մարդկութեան կիանքի բարօրութեան ու յառաջդիմութեան ուժգին կերպով ձեռք կառուում: Այսօր արևմտեան Ներուպայում, այն է՝ Գերմանիայում, Անգլիայում, Փրանսիայում, Բելգիայում օր. Լիւտիւս քաղաքում Շվեյցարիայում և այլն և այլն իրաւարանական ու բժշկական ասպարեզներում կանայք, կարե-

ւն է ասել, միևնոյն համահասարակ իրաւունքներն են վայելում, բացի մի քանի արտօնութիւններից, որոնք շատ հաւանական է, այն ևս շուտով կը ստանան նրանք: Սակայն, մենք աւելորդ ենք համարում այստեղ մանրամասն ստատիստիկայով ցոյց տալ նպատակից չըլեղելու համար, իսկ թէ ամեն մի հասարակական կամ ազգային շրջանում կանանց կարելի է տեղ տալ՝ այդ արդէն ապագայի գործ է և կանանց խելամտութիւնիցն է կախաւած:

Խօսելով Լիճին աշխատող կանանց մասին՝ չի կարելի ասել, թէ նրանք բոլորովին հասարակական զարճութիւններից զուրկ են, ընդհակառակը միևնոյն ժամանակ նրանք կուրբ էլ են յաճախում, թատրոն էլ, համայնական ժողովներին միշտ ներկայ են լինում և շատ ուրախ ժամեր անցկացնում, բայց ոչ թէ խարդաւանանքներով սրա-նրա անձը դատաւիետում: Սակայն, ահա այսպիսի աշխատանքի ու կրթութեան հանգամանքները ի նկատի առնելով, ընտանիքն ու նրա հիմնաքարը-կինը Փրանսիական ազգի մէջ աւելի ինքնուրոյն ու անկախ են և իրանց կանացի անձին տէր, քան միւս տէրութիւնների մէջ: Այս դէպքում կանանց նկատմամբ, նրանց իրաւունքն և ձայնի վերաբերմամբ երկրորդ տեղը բռնում են Անգլիան ու Շեյցարիան: Գալով նոր աշխարհին, այն է հիւսիսային և հարաւային Ամերիկայի քաղաքական կեանքի կազմակերպութեանը, ուրիշ կերպ նրա լուսաւորութեանը, բարեփոխութեանը, կրթութեանն ու երկրի ազատ հասարակապետութեանը՝ պիտի ասել որ առաջին հիմնաքարն ու սկզբնապատճառը կանայք էին: Ո՞վ էր Վաշինգտոնի կինը, եթէ ոչ մի բարի, անկեղծ, լուսամիտ ու երևելի քաղաքագէտ էակ, որ իր քաղաքացի քոյրերին ամեն օր խորհողի էր հրաւիրում: Ուտտի, այնպիսի մի խաղաղ ու համեմատաբար առանց արիւճահեղու-

Թեան երկրի ներքին կեանքի բարեփոխութիւն, որպէսին է ամերիկական բարեփոխութիւնը, պիտի վերագրել մեծաւ մասամբ այնտեղի կանանց խաղաղասէր, նուրբ, կորովամտ, աննախանձ ու վեհապանձ միտինգներին, որտեղ փոխանակ վառօդի ու թնդանօթի գնդակի, թանաքն ու գրիչն էր գործում բարակ քաղաքակրթական փայլուն օրէնքները և գոյութեան իրաւունքի վրայ հիմնւած: Ահա այսպիսի շրջաններում երևեցաւ կնոջ կոչումը ազգութեան մէջ, նրա դերը հասարակական կեանքում և նա լաւ էր հասկացել իր այսպէս ասած միսիանայալիսի հանգամանքներում ու կրթական գործի մէջ:

Նոյնը կարելի է ասել և իտալացի կանանց մասին Գարիբալդիի ժամանակ: Այս դէպքում հինգերորդ դարու հայ կինը և իտալուհին կարելի է ասել նոյն դերերը են կատարել հասարակական կեանքում. որովհետև երկուսն էլ մոռանալով իրանց անձերը՝ հասարակական շահերին, կեանքի, խղճի ու կրօնի ազատութեան էին նւիրւած և ոչ ժամանակակից քնքուշ սեռի պէս առանձնասենեակի ու անգործունէութեան մատնւած: Նրանք, երբ իրանց տղամարդիկը Խուժաստանի բանտերումն էին տնքում, իրանց կանացի ձեռքի հալալ աշխատանքով ամբողջ օրբացած ընտանիքը կառաւարում, կրթում ու լուսաւորում և դեռ աշխատանքից ստացած արդիւնքի մի մասն էլ բանտարկեալներին էին ուղարկում: Յետագայում, Փրանսիայում կատարւած պատմական նշանաւոր երևոյթներն ոչինչ էին, եթէ ոչ ամերիկական կեանքի բարեփոխութեան արձագանք, թէև բիրտ ու արևնահեղ կերպով: Այս մարդկային աչքի ընկնող պատմական փաստում կանաչք փայլեցին իրանց վեհ գաղափարական անհատականութեամբ և պակաս դեր չեն խաղացել, օրինակ տիկին Բօլան, որի համար հասարակական կեանքի ու նրա զարգացման շահերը աւելի բարձր էին՝ քան թէ մահը:

Միով բանիւ Փրանսիական կանաչք ևս թէ լուսաւորութեան գործում և թէ ուրիշ շատ բաներում պակաս դեր չեն ունեցել: Սակայն, այդ պատմական երևոյթները ցոյց են տալիս փառաւոր կերպով, թէ ի՞նչ դեր են ունեցել և ինչպէս են խաղացել իրանց դերերը այն ժամանակաւ կանաչք:

Նրանք իրանց կոչումը տեսել են ժողովրդի լուսաւորութեան ու դաստիարակութեան մէջ. իրանց բարձր իդէալը ունեցել են հասարակական կեանքի կանոնաւոր դարգացման ու մտաւոր առաջադիմութեան գործում: Ահա, այսպիսի վիճակում միայն որոշւում է կնոջ կոչումը, պարտաւոր դերքը, նրա վիճակը և լիովին նշանակութեան պաշար հասարակութեան մէջ ու համայնութեան գաղափարի առաջ: Իսկ ընդհակառակը շատ երկրներում, ուր կինը զրկւած է հասարակական ընդարձակ իրաւունքներից և սահմանափակւած ընտանեկան նեղ կեանքի մէջ՝ նա երևում է իբրև պահպանողական անդամ հասարակութեան մէջ. այդ հետևում է նրանից, որ կինը գերդաստանի մթնոլորտում որդոց և գաւակները տէր լինելով, պարզ բան է, որ նրանց բախտի և ապագայ վիճակի վրայ է մտածում. միմիայն այնպէս, որ հասարակական շահերը այս դէպքում նրա համար կարելի է ասել երկրորդական, գուցէ երրորդական տեղ են բռնում, ուստի, երեւան է գալիս մի տեսակ անկենդանութիւն ու անշարժութիւն դէպի ընդհանուրը, համայնքը և այլն: Կինն սաղում է միայն իր նեղ ընտանեկան շրջապատի մէջ, նրա սահմանափակ աշխարհով, իր մասնաւոր «ես»-ով, իր հոգսերով, ախով ու վախով: Համարեա նոյն վիճակին է ենթարկւում և նրա տղամարդը, որ գուցէ իր երկասարքութեան ժամանակ հասարակական և ազգային շահերը իր սրտին շատ մօտիկ լինէին, բայց երբ որ գերդաստանի տէր է դառնում, նա լինում է այնուհետև նեղ:

եսական մի անհատ, հեղձում է ընտանեկան հոգսերի մէջ, այնպէս որ հասարակական կողմակերպութեան և նրա յառաջադիմութեան դրօշակի վրայ շատ ուշ-ուշ ու երբեմնակի է նայում: Սակայն, կինը առիթ է լինում նրա անշարժութեան և յետադիմութեան զարգացմանը, ուստի և անխուսափելի է սրանից մի ազգի յետադիմութիւնը՝ նայելով, թէ կինը ի՞նչ բարեմասնութիւններով է օժտւած: Մենք որպէս զի չերկարացնենք մեր խօսքը կնոջ կոչման մասին դէպի ազգութիւնը, քանի որ դա կարելի է ասել, մի առանձին գրականութիւն է կազմում մարդկային պատմութեան մէջ, կարեւոր ենք համարում երկու խօսք նաև ասել հայ կնոջ վերաբերմամբ մեր հասարակական կեանքում: Ներուպական գրականութեան մէջ, մասամբ մի անհէթեթ կարծիք է տարածւած թէ՛ «Արևելքում կինը ստրուկ վիճակի մէջ է»: ուրեմն և հայ կինը, որ կարելի է ասել արևելեան ազգերի մէջ ապրում է մի այնպիսի լեռնոտ երկրում, որին կարելի է անւանել արևելեան Նեցցարիա, այն է՝ Հայաստանը իր լեռնային բնակիչներով, իր բարեմասնութիւններով ու բնութեամբ լիովին համապատասխանում է արևմտեան ներուպայի Նեցցարիային, թէև կրթութեան կողմից վերջինս շատ և շատ բարձր է: Բայց ընդհակառակը, հայ կեանքում հասարակ ու միջին դասակարգի շերտերում կնոջ վիճակը աւելի ինքնուրոյն, անկախ ու մարդավայել է՝ քան վերին շրջաններում կամ սալօնական շերտերում, որտեղ ժամանակակից կապիտալիստների սալօնական մօդային են իրանց գոհում և նրա կենցաղավարական սնոտի աւերիչ պատճէնը վեր է առնում տանից փախչելով, բողբոջի անգիտակցօրէն կերպով: Մենք ասացինք, որ հայ կինը ստորին և միջին դասակարգերում աւելի ինքնուրոյն, աւելի անկախ, աւելի ազատ ու ազնիւ է, ուրեմն տէր իր անհատականութեան, իր «ես»ի, իր պատ-

ւի, թասիպի և աւելի առողջ քան վերին անմիտ, ուղղութեամբ մտի խաստիկական շրջանում, որովհետև առաջին երկու դասակարգերում, հայ կնոջ անկախութեան, ինքնուրոյնութեան վեհ գաղափարը հիմնւում է այն տեսութեան և այն վարդապետութեան վրայ, որ նա հաւասար կերպով աշխատում է իր տղամարդի հետ, աւելի անձնատուր է իր որդոց ու զաւակներին և ազգային անհրաժեշտ դաստիարակութեանը, նրանց կրթութեանը, որ իրանց կեանքի հետ համապատասխանում է քիչ թէ շատ, քան թէ վերին դասակարգում, որտեղ կրթութեան գործը զլիսովին կարելի է ասել անբնական հողի վրայ է զարգանում առանց ուղղութեան ու անհայելի կերպով * : Իրանք, այդ վերին սալօնական կարգի ու կաստայի պատելի կանայք, ի չարն գործ դնելով մի ազգի գոյութեան օրինականութիւնը՝ «НЕ ВЪ ОБИДУ СКАЗАТЬ, СЛЫШАЛИ ЗВОНЫ, НО НЕ ЗНАЮТЪ ГДѢ ОНѢ»: Իսկ ընդհակառակը, հայ հասարակական կեանքի ստորին շերտերում (գիւղերում օրինակ) մինչև իսկ տղամարդոց էլ շատ է աշխատում ու գործում հայ կինը. ահա հէնց այս դէպքում նա դառնում է, կարծէք, տան տէրը, տանտղամարդը: Ուստի, նա աւելի մօտ է այն գաղափարին, որ կոչւում է ազատութիւն կամ էմանսիպասիօն կնոջ, քան մի սալօնական կին, որովհետև այդպիսի կինը միայն հաճոյախօսութիւններով է կշտացնում իր հոգին, իր խելքը, իր զգացմունքները և այլն: Ահա, այս վերջին դասակարգին պատկանող

* Որովհետև այժմեան մանկավարժական գիտութիւնը պահանջում է, որ մանուկը իր ծնելու օրից նախ պիտի զարգանայ, մտնի ու դաստիարակուի իր ազգային կամ մայրենի լեզուով: Մական, այդ կեղծով միայն քնականաբար կատարում են մանուկի ուղիղ կանոնաւոր զարգացումը, երեւակայութեան հանդէպ եւ նրա առողջ դատողութեան ու սուր դիտողութեան ընդունակութիւնները յետազայում:

հայ կանայք կրում են մի տարօրինակ բնաւորութիւն
 և գոյն, որ գուրկ է իսկական հայ կնոջ առաքինի յատ-
 կանելիները. որովհետեւ դրանք, իսկապէս ասած ոչ հայ
 տիպարի են նման, ոչ էլ էսկիմոսները, որովհետեւ
 նրանց արեան բնաւորութիւնը անշուշտ կը բողոքէ
 բնախօսութեան օրէնքի ու տեղական պայմանները
 դէմ, ուստի, այս հանգամանքում դժւարին է մինչև
 անգամ մի լուրջ կրթական ենթացիկ: Մեր խօսքը
 ընդհանուր բնաւորութիւն ունի, բայց պիտի խոստովա-
 նել նաև, որ ներկայումս և այդ վերին շրջաններումս,
 էլ համակրելի, վեհ կանայք շատ կան: Սակայն,
 եթէ այսպէս շարունակել այդ դասակարգի գաղա-
 փարից գուրկ, անսկզբունք ընթացքը, այն ժամա-
 նակ մենք շատ տխուր հետևանքների պիտի հասնենք
 ընտանեկան անհարգատ դաստիարակութեան, ան-
 դորժունկութեան, մեռելային կեանքի ու անշահաբերու-
 թեան շնորհիւ. որովհետեւ դրանք, իբրև մտաւորապէս
 աւելի բարձր զարգացած տարրից ազգութեան մէջ, ինչպէս
 Ֆրանսիայի, Անգլիայի և Ամերիկայի կանանցից, ընդ-
 հակառակը կորցնում են իրանց հայկական անհատակա-
 նութեան ազնիւ յատկանիշներն ու ճշմարիտ կանացի
 կոչումը մեր հասարակական կեանքում:

Բայց ընդհանրապէս պիտի ասել, որ հայ կինը թէ
 իր գեղեցկութեամբ և թէ իր բոլոր բարեմասնութիւն-
 ներով տիպար է այն վեհ գաղափարական մտքով վեր
 առած՝ առաքինի յատկանիշներով օժտւած ազատ կնո-
 ջը, որին ներկայումս ձգտում է եւրոպական բար-
 ձր քաղաքակրթութիւնը: Նա, կարելի է ասել, մի
 Ֆրանսիական աշխատող, ազնիւ ու տնարար կնոջ բարո-
 յական առանձնա յատկութիւններն է կրում իր վրայ, ո-
 րոնք յառաջանում են միմիայն կլթութեան ու բարձր
 ճշմարիտ լուսաւորութեան ազդեցութեան տակ: Սակայն

արեւելքում հայ կինը չընայելով իրան շոջապատող շատ
 աննպաստ նեղ հանգամանքներին, կիսակիրթ ու թափա-
 ռարջիկ հարեւան ազգերի ունեցած պատմական բացա-
 սական հետևանքներին, դարձեալ կարելի է ասել հա-
 մարձակ կերպով, որ նա օրինակ կարող է դառնալ իր
 առաքինի, վեհ ու անկեղծարար կեանքով թէ Արև-
 մուտքի և թէ Արևելքի շատ ազգերի կանոնաւոր հասա-
 րակական ու ընտանեկան կեանքի համար: Ներկայու-
 մըս Արևելքում հայ կնոջ իդէալը աշխատութեան, կըր-
 թութեան, ազգային լուսաւորութեան ու յառաջադիմու-
 թեան մէջն է, որից կախած է անշուշտ և նրա ազա-
 տութիւնը:

Վ Ե Ր Ջ

ՄԵՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Սեւ Լեռնցիք. տոհմական պատկեր (սպ.) 10 կ.

2. Կնոջ կոչումը եւ դրութիւնը հասարակութեան մէջ. գինն է 10 կ.

Պատրաստ է տպագրութեան համար

3. Զէյթունցիներ (տոհմագրական պատկեր):

2013

87387

« Ազգային գրադարան

NL0058074

